

Aan de SER-commissie Hybride Werken
t.a.v. de heer E. van de Haar, secretaris
Postbus 90405
2509 LK 's-Gravenhage

Per mail verzonden aan e.vande.haar@ser.nl

Middelburg, 14 januari 2022

betreft: inbreng regionale SER'en ten behoeve van advies inzake toekomst hybride werken.

Geachte heer Van de Haar,

De Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft de landelijke SER vorig jaar verzocht om hem te adviseren over de toekomst van het hybride werken in de periode na de coronacrisis, wanneer het thuiswerken c.q. het hybride werken geen dringende gezondheidsreden meer heeft. Bij mail van 13 december jl. heeft u de regionale SER'en uitgenodigd om inbreng te leveren voor het advies van de Commissie Hybride Werken. U vraagt ons om uiterlijk medio januari 2022 onze opvattingen en aanbevelingen kenbaar te maken. Gelet op de beperkt beschikbare tijd willen de regionale SER'en zich in deze brief richten op enkele hoofdlijnen en ligt het accent op de kansen en uitdagingen van het hybride werken voor de regio's (buiten de Randstad). Om dezelfde reden hebben de regionale SER'en geen aanvullend onderzoek verricht, maar baseren wij ons vooral op opvattingen en ervaringen met betrekking tot het hybride werken.

1. Wat zijn de eerste ervaringen in de regio's met het meer hybride werken in de coronatijd?

De SER'en van Noord-Brabant, Noord-Nederland, Overijssel en Zeeland vragen aandacht voor de effecten van het hybride werken op de ontwikkeling van de regio's. In aansluiting op ons advies 'Brede welvaart in alle regio's'¹ zien wij extra kansen voor de economische vitaliteit en de leefbaarheid (brede welvaart) van onze regio's, als ook na de coronatijd het hybride werken vanuit de Rijksoverheid beleidsmatig wordt gestimuleerd.

De eerste ervaringen zijn gematigd positief. Het hybride werken maakt het voor afgestudeerde jongeren mogelijk om terug te keren naar hun eigen geboortestreek en elders (bijv. in de stedelijke gebieden) werk te vinden. Ook is er een (voorzichtige) ontwikkeling, mede mogelijk gemaakt door het hybride werken, dat jonge gezinnen kiezen voor een verhuizing vanuit de stedelijke gebieden naar de landelijke regio's. Vooral voor regio's met een krimpende bevolkingsomvang kan deze ontwikkeling enig soelaas bieden voor de ontgroening.

¹ Zie: <https://bit.ly/3DEH1BU>

Het is echter nog niet duidelijk welk aandeel deze ontwikkeling in de totale bevolkingstoename heeft, omdat de regio's tegelijkertijd ook meer in trek zijn gekomen bij nieuwkomers, die niet of nauwelijks meer bij het arbeidsproces betrokken zijn. De landelijke gebieden komen voor hen steeds meer 'in the picture' als aantrekkelijke woonlocaties met de voordelen van ruimte, rust en een aantrekkelijk landschap. Daarbij komt dat de prijzen van woningen in de landelijke gebieden (voorlopig) nog positief afsteken ten opzichte van de woningprijzen in de Randstad. Voor dezelfde prijs koop je in de landelijke gebieden een aanzienlijk ruimere woning met alle comfort.

Berichten daarover komen zowel uit Zeeland², de regio Groningen³ als West-Brabant⁴. Regio's, die tot voor kort te maken hadden met een terugloop van de bevolking, zien nu hun inwonertal toenemen. Dit biedt kansen om de leefbaarheid van deze gebieden te versterken, voorzieningen te behouden en het vestigingsklimaat te versterken.

Toch is er ook een kritische kanttekening te plaatsen bij deze groeiende externe vraag naar woningen in de regio's. Voor starters op de woningmarkt wordt het daardoor steeds lastiger om in de eigen regio een betaalbare woning te vinden. Met name in regio's met een groeiende bevolkingsomvang (bijv. delen van Overijssel en Noord-Brabant) wordt deze extra druk op de woningmarkt als (zeer) problematisch beschouwd. In regio's met een krimpende of stabiele bevolkingsomvang (bijv. delen van Groningen en Zeeland) ziet men de trek uit de Randstad als een boost voor de leefbaarheid en voor de economische vitaliteit.

2. Welke kansen en uitdagingen (bedreigingen) van het (meer) hybride werken na de coronatijd zien de regionale SER'en voor de sociaal-economische ontwikkeling van hun regio's?

Het bevorderen van hybride werken biedt kansen voor de regio's:

- Als meer werknemers hybride werken, leidt dat tot minder woon-werkverkeer en dus tot minder files. Zowel in de Randstad als daarbuiten zal de economische schade door filevorming aanmerkelijk minder worden.
- Het hybride werken bevordert de werkaantrekkelijkheid (kwaliteit van werk) en biedt betere mogelijkheden om werk en privé te combineren. De regio's zijn in het algemeen zeer goed toegerust op de eisen van het hybride werken wat betreft ontsluiting en bereikbaarheid, waardoor het op afstand werken heel goed mogelijk is. De regio's hebben de beschikking over een adequate glasvezelinfrastructuur voor digitale uitwisseling van informatie, maar in de buitengebieden zijn nog steeds inwoners met slecht internet. De verbindingen tussen de Randstad en de regio's per auto en per openbaar vervoer zijn in het algemeen goed, met uitzondering van de treinverbinding naar het Noorden (zie verder) en de verbinding tussen de regio Twente en Amsterdam, die te wensen over laten.
- De ontwikkeling van het hybride werken sluit aan bij een al bestaande trend en biedt kansen om gemakkelijker in internationaal personeel te voorzien voor sommige tekortsectoren, zoals de hightech sector.
- Het hybride werken versterkt de aantrekkelijkheid van landelijke regio's als woon- en werkgebied als onderdeel van een totaalaanpak (inclusief leefbaarheid, zoals voorzieningen, cultuur en evenementen) om regio's te versterken (bijv. regio deals). Zie o.a. West-Brabant (omgeving Roosendaal – Bergen op Zoom) waar men werkt aan een regionaal ontwikkelplan en verstedelijkingsagenda. Hybride werken kan fungeren als belangrijk middel in het ontwikkelplan om de regio te versterken. Zie artikel: <https://www.bndestem.nl/moerdijk/randstedelingen-rukken-op-naar-west-brabant-den-haag-is-onbetaalbaar-voor-mensen-zoals-wij~a8e65f25/>

² Zie: <https://bit.ly/3dMwaeV> & <https://bit.ly/3DBQ0UD>

³ <https://bit.ly/3DCEqly>

⁴ Zie: <https://bit.ly/3ENI19a>

Houd daarbij wel rekening met de volgende randvoorwaarden en kanttekeningen:

- Blijf investeren in de toegankelijkheid van het openbaar vervoer. In het begin van de coronatijd heeft een deel van de “keuzereizigers” (auto of OV) voor de auto gekozen vanwege het besmettingsgevaar in het OV. Blijvende aandacht voor de aantrekkelijkheid van het OV – ook buiten de steden – is nodig om daadwerkelijk tot een structurele afname van files te komen.
- Hybride werken is niet voor iedereen en ieder beroep mogelijk. Zeker in provincies als Groningen, Noord-Brabant, Overijssel en Zeeland met een (relatief) groot aantal MBO-banen en een relatief sterke vertegenwoordiging van de sectoren transport en logistiek, bouw, recreatie en toerisme en land- en tuinbouw is thuiswerken niet overal aan de orde. Blijf aandacht houden voor het belang van het binden van werknemers op de werkvloer, ook voor de overdracht van kennis (“werkpleklers”). Temeer daar anders een ongewenste tweespalt dreigt tussen werknemers, die hybride kunnen werken, en werknemers voor wie dat, gelet op de aard van hun werk, niet mogelijk is.
- Heb oog voor de gezondheids- en sociale aspecten van werknemers bij thuiswerken. Blijvende aandacht is nodig voor de psychosociale arbeidsomstandigheden, de effecten van het gebruik van technologie en een goede arbeid-rust verhouding. Zeker waar het gaat om het werken met meerdere personen op een klein oppervlak, eventueel in combinatie met de gezinssituatie.
- Sociale contacten op de werkvloer zijn van belang voor de werktevredenheid van werknemers. Deze sociale contacten dreigen door het hybride werken in het gedrang te komen. Daarom dient er bij werkgevers voldoende aandacht te zijn voor mogelijkheden voor sociale contacten met collega’s in geval van hybride werken.
- Bevorder adequate investeringen vanuit werkgeverszijde voor de thuiswerkplek van werknemers, ook na de coronapandemie. Erkend meubilair, zoals een kantoorstoel of bureau, die voldoet aan de ARBO-normen, heeft een ander prijskaartje dan standaard meubilair.
- Besteed aandacht aan de (door-)ontwikkeling van digitale vaardigheden, zowel voor jong als voor oud. In een recent ESB-artikel wordt gewaarschuwd voor de kwetsbare positie van MBO-studenten. Door thuiswerken wordt versneld gedigitaliseerd wat de vraag naar bepaalde dienstverlenende beroepen doet dalen. Deze jongeren dienen versneld begeleid te worden naar de juiste beroepen en geschoold te worden in digitale vaardigheden. Zie voor conclusies: <https://esb.nu/esb/20068397/de-overgang-van-onderwijs-naar-arbeidsmarkt-tijdens-de-coronapandemie> Ook voor werkende ouderen en werkzoekenden is het van belang dat zij waar nodig ondersteuning ontvangen als het gaat om digitale vaardigheden (in relatie tot het hybride werken).
- Gelet op de ligging van onze regio’s aan de grenzen met onze buurlanden, zijn er relatief veel grenswerkers uit deze buurlanden werkzaam in ondernemingen in onze regio’s. Zeker in een periode van arbeidskrapte is het belangrijk dat deze grenswerkers beschikbaar blijven voor de regionale arbeidsmarkten. Het bevorderen van het thuiswerken mag er niet toe leiden dat het voor grenswerkers onaantrekkelijker wordt om in Nederland te (blijven) werken. De fiscale positie en de positie op het gebied van de sociale zekerheid van grenswerkers dienen tenminste op het niveau van voor de coronacrisis gehandhaafd te blijven.

3. Op welke wijze kan de (Rijks-)overheid de kansen van het hybride werken voor de regio’s stimuleren dan wel faciliteren en hoe kunnen de uitdagingen ervan door overheidsmaatregelen zoveel mogelijk omgezet worden in kansen?

Vestigingsklimaat:

- Het promoten van het hybride werken in de regio's dient samen te gaan met een bredere impuls, bijvoorbeeld in de vorm van gebiedsagenda's. De achilleshiel in alle regio's vormt de krappe woningmarkt. Een forse toename van de woningbouwproductie is in alle regio's noodzakelijk, niet alleen om de eigen inwoners "onderdak" te bieden, maar ook om de nieuwkomers te huisvesten. Door samenwerking tussen Rijk en regio kan het hybride werken ook een plek krijgen in de regiodeals.
- Zo biedt de realisatie van een snelle spoorverbinding kansen voor de verdere ontwikkeling van Noord-Nederland⁵ via het Deltaplan door de aanleg van de Lelylijn en de Saksenlijn in combinatie met het bouwen van 220.000 woningen⁶.
- Verschillende partijen wijzen op het ontstaan van 'hubs': gedeelde kantoren in de nabijheid van de woning⁷. Houd aandacht voor de toegankelijkheid en betaalbaarheid van deze hubs voor het MKB.
- De verwachting is dat de hubs in toenemende mate in middelgrote steden gerealiseerd zullen worden. Uit een studie in Zeeland blijkt dat deze middelgrote steden bovendien sterker in trek raken bij woningzoekenden⁸. Dit biedt kansen voor een verdere kwaliteitsimpuls van de middelgrote steden, in combinatie met compacte stadsontwikkeling.
- Blijf werken aan een verdere uitbouw van een betrouwbare digitale infrastructuur, door middel van de realisatie van glasvezel in de regio's.

Mobiliteit:

- Om de ontwikkeling te bevorderen, kunnen provincies het gesprek aangaan met grote werkgevers en onderwijsinstellingen (afspraken maken over werktijdspreiding en thuiswerken, zoals enkele provincies al doen). In Groningen wordt hiermee al ervaring opgedaan in verband met de verbouwing van de Ringweg rond de stad Groningen. In Noord-Brabant wordt dit uitgewerkt via het programma SmartWayz. Het is wenselijk dat Rijksbeleid en provinciale inspanningen op dit terrein elkaar ondersteunen en bevorderen.

Fiscale maatregelen:

- Gelijkwaardige fiscale behandeling van woon-werkverkeer en het hybride werken.
- Financiële ondersteuning bieden aan werkgevers om adequate investeringen te kunnen doen in gezonde en veilige thuiswerkplekken van hun werknemers.
- Het tenminste op het niveau van voor de coronacrisis handhaven van de fiscale positie en van de positie op het gebied van de sociale zekerheid van grenswerkers.

Aanbeveling:

Hoewel er volgens het Planbureau voor de Leefomgeving nog geen sprake is van een flink toegenomen verhuizing van mensen naar regio's buiten de Randstad, is er al wel degelijk sprake van een lichte beweging, die voor bepaalde landelijke gebieden gunstig uitpakt. In plaats van de ontwikkelingen af te wachten, bevelen wij aan actief in te zetten op de kansen, die zich voordoen, van het hybride werken voor de regio's (gebieden buiten de Randstad).

⁵ Zie: <https://www.sernoordnederland.nl/assets/news/2021-11-02-brief-aan-onderhandelaars-rutte.pdf>

⁶ Zie: <http://www.sernoordnederland.nl/assets/news/2021-11-02-brief-aan-onderhandelaars-rutte.pdf>

⁷ Zie: <https://www.zuid-holland.nl/actueel/nieuws/augustus-2021/thuiswerkhubs-zeer-kansrijk-18-zuid-hollandse/> & <https://bit.ly/3yjT077>

⁸ Zie: <https://bit.ly/3DBQ0UD>

Dit sluit prima aan bij de ambities van het recente Coalitieakkoord 2021 - 2025 'Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst'⁹. In dit Akkoord neemt de regio een prominente positie in. Door de coalitievormende partijen wordt o.a. gesteld: "elke regio telt", "versterken (van) de publiek-private samenwerkingsverbanden om de regionale economische kansen te benutten", "de regio deals zetten we voort", "goede en snellere verbindingen tussen stad en regio" en "voldoende aandacht voor krimpregio's (woningmarkt en werkaanbod)".

Het goed en structureel faciliteren van het hybride werken vanuit het Rijksbeleid zal bijdragen aan een minder onevenwichtige spreiding van wonen en werken over Nederland. Met een verlichting van de druk op de Randstad en een impuls voor economische vitaliteit en leefbaarheid van de regio's als tweeledig positief effect. Wij adviseren dan ook om de kansen van het hybride werken te benutten om deze effecten te versterken en te verrijken.

Met vriendelijke groet,

Mede namens de voorzitters van SER Brabant, SER Noord-Nederland en SER Overijssel,

L. Ezinga,
voorzitter SER-Zeeland.